

هزاره‌های مظلوم

• معصومه توفان پور

■ شیعیان افغانستان

■ محمد عزیز بختیاری

■ انتشارات شیعه‌شناسی قم، ۱۳۸۵، ۴۲۴، ص، ۳۵۰۰ تومان

مقدمه

موضوع شیعه و شیعیان در افغانستان که از جمله مسائل مهجور است و تاکنون کمتر مورد توجه واقع شده است، محور اصلی و کلی این کتاب را تشکیل می‌دهد. مؤلف با نگاهی بر تاریخچه قومی - قبیله‌ای، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مردم افغانستان در دو قرن اخیر و به ویژه در دو - سه دهه این قرن، زندگی شیعیان را از منظرهای گوناگون بررسی کرده است. محتوای کتاب بیش از آن که پژوهشی و بر محور علت‌یابی کاستی‌ها بنا شده باشد، گزارش‌گونه و نمایشگر تصویری از زندگی مردم شیعه‌مذهب در این کشور است. کتاب در نه فصل تدوین شده و مطالب آن به دلیل رابطه تنگاتنگ موضوعات با یکدیگر در برخی موارد تکراری است.

فصل اول با نگاهی کلی به افغانستان، به معرفی اقوام و پراکندگی آنان در کشور و نقش آنها در حکومت، به ویژه در سال‌های اخیر، می‌پردازد. بررسی شیعه و فرقه‌های گوناگون آن و نیز فرقه‌های تسنن در ادامه آمده است.

فصل دوم، با نگرشی بر تاریخچه شیعه در خراسان و نیز افغانستان، حضور تاریخی علویان را از قرن‌های اولیه اسلامی تا قرن اخیر به طور اجمال به کنکاش می‌گیرد. حکومت‌های محلی و برخوردارهای آنان با شیعیان این خطه، به نقل از منابع معتبر تاریخی بررسی شده‌اند. نکته قابل توجه در این فصل، بیان اعمال فشارها، خشونت‌ها و محرومیت‌ها در زمینه‌های مختلف، از جمله در ساختار اداری و حکومتی از سوی افغان‌ها نسبت به شیعیان است، که عمدتاً از قوم هزاره‌اند.

فصل سوم به آمار جمعیتی، ترکیب سنی، پراکندگی قومی

و جغرافیایی مردم افغانستان و به طور خاص جمعیت شیعیان با آمار و نمودارهای تهیه شده توسط دولت‌های اخیر در افغانستان، سازمان ملل و مراکز تحقیقاتی غربی می‌پردازد.

فصل چهارم وضعیت معیشتی و اقتصاد مردم افغانستان را مدنظر قرار داده است. در این فصل، به فعالیت‌های عمده اقتصادی مردم و از جمله شیعیان به طور خاص، توجه شده است. از جمله نکات مورد نظر، وضعیت اقلیمی شیعیان است که مهم‌ترین منبع اقتصادی آنان به شمار می‌آید و نیز ابزار تولید، روابط کاری، شیوه‌های تولید در کشاورزی، تنوع محصولات و طبقه‌بندی کشاورزان و صاحبان زمین، مشکلات زراعت و دامداری و نیز علل کشت خشخاش به عنوان محصولی پرطرفدار در کشاورزی بررسی شده است. در همین فصل، به دیگر فعالیت‌های اقتصادی از جمله تجارت، دادوستد و معیشت زندگی شهری و نیز مشکلات آنان نیز به اختصار پرداخته است.

فصل پنجم به عرصه سیاست و نقش شیعیان در دو قرن اخیر اختصاص دارد. شیعیان هزاره همواره مورد بی‌مهری و تحت فشار و حکومت‌ها بوده‌اند، شیعیان قزلباش نیز، علیرغم مماشات و تقیه در نهادها، فقط در بخش‌های نظامی حضور داشته‌اند. در این جا علل ناکارآمدی شیعیان در ایجاد حکومتی مستقل به اختصار بررسی می‌شود. شیعیان به عنوان شهروند درجه دوم و محروم، همواره از مقام‌ها و پست‌های حساس دولتی به دور بوده‌اند حتی در مواقعی که حکومت مرکزی سیاست انعطاف و دوری از تعصب را داشته است. در همین فصل تأثیر تحولات منطقه بر رشد فکری مردم افغانستان، به

کتاب با نگاهی به تاریخچه آموزش در سال‌های اخیر و روند تحول از مکتب‌خانه‌های سنتی به مدارس جدید، و عقب‌گرد این روند در دوره طالبان با بستن مدارس جدید و بازگشایی مکتب‌خانه‌ها، آن هم با انحصار ترویج و آموزش متون سنتی مذهبی توسط متعصبان این فرقه، به بیان کاستی‌ها و محرومیت‌هایی می‌پردازد که باز هم شیعیان بیشترین تاوان آن را می‌پردازند

ویژه علما و دانشجویان مورد توجه قرار می‌گیرد که از شمال با نظام کمونیستی شوروی، از غرب با انقلاب اسلامی ایران و از شرق با افکار نوین اسلامی روشنفکران مصری همچون اخوان المسلمین در تعامل بوده‌اند. شکل‌گیری تشکل‌های ملی و اسلامی با گرایش‌های مختلف، برخورد آنان با یکدیگر پس از رسیدن به قدرت، عملکرد نادرست، جنگ‌های داخلی، اتحاد مجاهدین که چندان دوامی نداشت، شکل‌گیری طالبان، قدرت گرفتن و نفوذ آنان در کشور و جنگ‌ها و خشونت‌های این گروه متعصب، در همین فصل آمده است.

فصل ششم کتاب به تعلیم و تربیت و آموزش در افغانستان پرداخته است. نگاهی به تاریخچه آموزش در سال‌های اخیر و روند تحول از مکتب‌خانه‌های سنتی به مدارس جدید، که پایه‌گذاری آن به دوره ظاهر شاه باز می‌گردد و عقب‌گرد این روند در دوره طالبان با بستن مدارس جدید و بازگشایی مکتب‌خانه‌ها، آن هم با انحصار ترویج و آموزش متون سنتی مذهبی توسط متعصبان این فرقه، به بیان کاستی‌ها و محرومیت‌هایی می‌پردازد که باز هم شیعیان بیشترین تاوان آن را می‌پردازند. در همین بخش، فهرستی از مدارس بزرگ علمیه شیعیان و نیز مشکلات آنان از نظر کیفیت و نحوه آموزش تا مواد درسی تاریخ‌گذشته و مربیان ناکارآمد و بی‌تجربه و بی‌تخصص و بسیاری کمبودها و کاستی‌ها بررسی شده است.

فصل هفتم به نظام اجتماعی شیعیان به ویژه تاریخچه و ساختار قومی آنان پرداخته است. در این فصل به نقش قوم افغان به عنوان تنها قوم برتر که نامش بر کشور، پول و نیز بر اتباع کشور اطلاق می‌شود، نقش دیگر اقوام در نظام سیاسی

و روابط گرایش‌های مختلف شیعی در مقاطع مختلف که گاهی نزدیک و در مواردی نه‌چندان تنگاتنگ است، بررسی شده است. با معرفی قوم هزاره به عنوان شناخته‌شده‌ترین قوم شیعی مذهب، ساختار سنتی و قبیله‌ای این قوم ترسیم می‌شود. در این قوم، سادات دارای جایگاهی ویژه و از مزایای خاص مادی برخوردارند. تقسیم طبقات و اقشار در این قوم تا حدودی همانند دیگر اقوام سنتی و بدوی و روابط کم‌وبیش در همان سطح است. توده‌های مردم به رعیت زمین‌دار، کم‌زمین، بی‌زمین و برده و رؤسای قوم به شیوخ، حاکم و صاحب‌زمین تقسیم‌بندی شده‌اند. روند تغییر و تحولات قرن اخیر نیز به کندی توانسته است ساختار نسبتاً نیرومند قبیله‌ای را دگرگون سازد. از منظر کلی، طبقه‌بندی اجتماعی جامعه افغانستان عمدتاً بر اساس دین، اقتصاد، تحصیلات، جنسیت و سن شکل گرفته است. در همین فصل، ساختار شهری شامل رهبران جهادی و مسئولان بلندمرتبه دولتی در حکومت و علما، تجار، کسبه و عامه مردم و ساختار روستایی شامل علما و ریش‌سفیدان، زمینداران، معلمان، دهقانان کم‌زمین و بدون زمین عنوان شده‌اند. ظاهراً در سال‌های اخیر، شیعیان توانسته‌اند نقش فعال‌تری در فضای اجتماعی-سیاسی افغانستان داشته باشند و زمینه‌های کنونی تا حدودی مساعدتر از گذشته گردیده است. بررسی وضع خانواده با ارائه آمار از جمعیت خانوارها، نحوه رابطه افراد، چگونگی تأمین معیشت و مسئولیت از جمله نکات مورد توجه در این فصل است.

فصل هشتم کتاب به فرهنگ، آداب و رسوم ملی و مذهبی، نسبت‌های خانوادگی، زبان، ادبیات، ترانه‌های محلی، هنر، صنایع دستی، مطبوعات و فهرستی از نشریات چاپ شده در بیست سال اخیر در داخل و خارج از افغانستان، رادیو و تلویزیون می‌پردازد. در این فصل نیز شیعیان به طور خاص در موارد یاد شده مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند.

فصل نهم با عنوان «مذهب» به وضعیت شیعیان در افغانستان کنونی می‌پردازد. اصول عقیدتی و باورهای دینی شیعیان، تفاوت گرایش‌های شیعی و نیز اسلامی با یکدیگر، نحوه برگزاری سوگواری‌ها، شعائر، مراسم مذهبی، زیارت‌گاه‌ها، مساجد، مدارس علمیه، روحانیان و سازمان خاص‌شان، حیطة فعالیت روحانیان در سیاست و اجتماع در بخش پایانی کتاب به اجمال مورد بررسی قرار گرفته است.